

LES PRIMERES DADES SOBRE ALBATS AL SEGLE XVI A SANT MARTÍ D'ARENYS

Francesc Forn i Salvà

RESUM

La mortalitat d'infants va ser un fre permanent al desenvolupament de les societats medievals i de l'edat moderna fins ben entrat el segle XIX, a les terres catalanes. Les primeres dades sobre albats a Sant Martí d'Arenys (1511-1578) confirmen la intensitat d'aquest drama, fins i tot d'un abast molt més gran del que es podia esperar. L'elevat nombre d'albats no recollits als primers llibres de defuncions fa que les dades sobre mortalitat al segle XVI quedin força per sota del que coneixíem fins ara.

PARAULES CLAU

Testament - ritus i cerimònies funeràries - mort - Arenys de Munt - albats - mortalitat infantil

ABSTRACT

The death of little children was a permanent hindrance to the development of medieval and modern societies until well into the nineteenth century on Catalan lands. The first reference to *albats* (children who died before being able to tell good from bad) in Sant Martí d'Arenys (1511-1578) confirm the intensity of this drama to a greater extent than we could expect, as *albats* were not gathered in the earlier books of deaths.

KEYWORDS

Testament - funeral rites and ceremonies - death - Arenys de Munt – *albat* – children mortality

La infantesa, una etapa crítica fins al segle xx

La infantesa va ser una etapa de la vida d'un risc extrem fins ben entrat el segle xx. Durant els segles medievals i moderns, els infants van ser un grup indefens, d'una extrema fragilitat, colpit per una alta mortalitat: "Més de la meitat dels nens morien abans de fer el primer any".¹

Relleu d'albat

És difícil, amb la mentalitat actual, fer-nos una idea del que suposava per a aquelles societats la vivència de la pèrdua de fills, una situació que no tenia aturador al llarg de la vida de les parelles. Les malalties, la poca higiene, la manca d'aliment, una alimentació inadequada... s'acarnissaven damunt dels infants, davant de la impotència i el dolor dels pares. L'única resposta que podien donar els pares a aquella desgràcia era un nou naixement, amb el risc que comportava per a la mare. El nom que havien posat a l'infant mort el posarien al nou infant, una vegada o dues, si calgués. "La indiferència medieval cap al nen és una invenció".² Cada nova mort era un trencament del cycle vital: nascuts de la terra, calia retornar-los a la terra sense haver pogut completar el cycle natural. Malgrat tot, no hi va haver un concepte d'infància com l'entendem avui: el nen era considerat un adult en petit, i com a tal era tractat i educat.

1 MARTÍNEZ, 1991.

2 GELIS, 1989, pàg. 328.

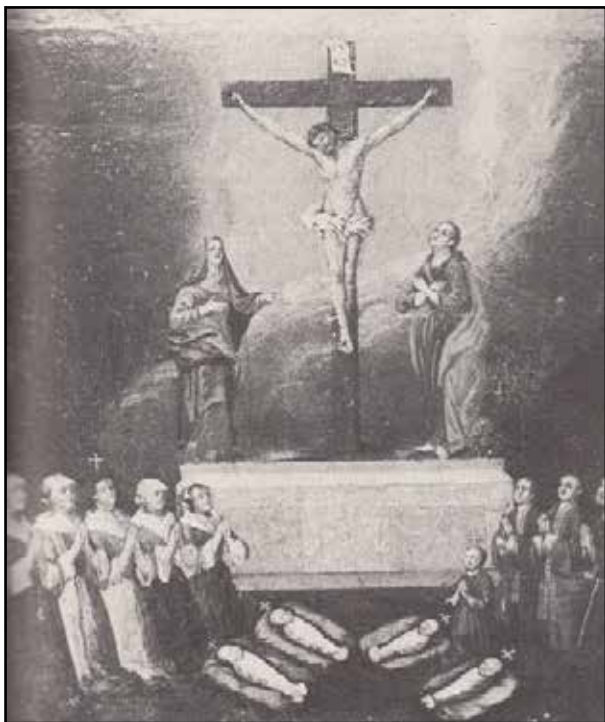
A les societats agràries, malgrat que un fill era mà d'obra barata, els infants s'estimaven i es valoraven com a continuadors de l'estirp familiar. Tot i així, va ser habitual l'infanticidi i l'abandonament dels nadons. Des del segle xiii es van anar creant, a l'Europa occidental, institucions que recollien aquests infants rebutjats: hospicis, cases de caritat, de misericòrdia, hospitals... Els cognoms Expòsit, Deulofeu... van ser freqüents, al llarg de l'etapa medieval i moderna. Al mateix temps, però, el fet que una parella fos estèril es considerava una de les pitjors desgràcies que els podien afectar. Un matrimoni sense fills podia sentir que havia perdut el favor del cel.

Després del naixement, l'infant era embenat de cap a peus i col·locat en un racó fosc. 'Naixement de la Verge Maria', de Giotto.

Després del part, un moment de màxim risc, tant per a la mare com per a l'infant, aquest era rentat i embenat de cap a peus. L'infant quedava immobilitzat, durant les primeres setmanes, i posat dins d'un bressol que era arraconat en indrets foscos i silenciosos, amb la recomanació de no atabalar-lo ni parlar-hi. L'embenat servia, segons creença popular, perquè els ossos, encara massa febles, no es trenquessin. L'aïllament perquè, si l'infant rebia massa estímuls de l'exterior, podia quedar deficient i ser retardat mentalment. Aquestes recomanacions les van seguir la majoria de llevadores fins ben entrat el segle xx, al nostre país. Les seqüeles negatives d'aquestes pràctiques devien ser nombroses. Les més rellevants van ser les deformacions dels cranis per haver portat gorres rígides en les edats més tendres. Les seqüeles psicològiques no les sabrem mai.

Una mortalitat d'infants catastròfica al segle XVI

Tenim molt poques dades fiables de la mortalitat d'infants per a les edats medieval i moderna. Per a l'edat mitjana no en tenim cap tipus de registre. No va ser fins al Concili de Trento que, en la sessió XXIV, celebrada l'11 de novembre del 1563, es va imposar als rectors l'obligació de portar els registres dels baptismes, les defuncions i els matrimonis. Abans d'aquesta data, però, alguns sínodes episcopals, com el de Girona del 1502, ja recomanaven als rectors de portar llibres de registre. Aquella recomanació la van seguir uns quants municipis (Santa Pau, Girona, Olot, Ullastret, Besalú, la Bisbal...). La majoria van començar el registre al llarg dels anys posteriors (Tordera el 1514, Castelló d'Empúries el 1515, Sant Feliu de Guíxols el 1522...).³

Exvot

Per a Sant Martí d'Arenys, va ser el bisbe Guillem Ramon Boil qui, en una visita pastoral, l'any 1527, va manar portar els registres de batejats i de testaments.⁴ El manament no es va portar a terme fins l'any 1530, amb els primers llibres de baptismes. Pel que fa a les defuncions, els primers llibres de registre de què disposem corresponen al període 1567-1592, tot i que alguns indicis ens fan pensar en un primer volum, avui perdut, simultani al primer llibre de baptismes. Podem creure que, amb molta probabilitat, és el mateix cas per als llibres de matrimonis, amb un primer llibre extraviat per al període 1530-1566, ja que, d'acord amb el primer inventari de l'arxiu parroquial, el volum que avui tenim com a primer (1566-1592) correspon al segon de la sèrie.

³ BUSQUETS - NADAL, 1975.

⁴ FORN, 2019.

El registre d'albats, però, va ser força posterior, tot un índex de la menor valoració que rebia la mortalitat d'infants per part de les autoritats eclesiàstiques. D'entrada, un albat es definia com la defunció d'un infant fins als set anys. A la pràctica, aquesta edat s'allargava fins que rebien la primera comunió, als 11-12 anys per a les nenes i als 14 per als nens. En la constatació de si una defunció era albat o era un cos, hi intervenien interessos contraposats. Com que els obrers de la parròquia rebien, per dret de sepultura o de terratge, 9 diners si era un albat i 18 diners si era un cos, els interessava més fer constar la sepultura com a cos. Per als pares, en canvi, els era més convenient fer constar una defunció d'albat.

Excepte algunes poblacions, que van començar les anotacions sistemàtiques d'albats ja durant la segona meitat del segle XVII (Arenys de Mar, Lloret, Torroella de Montgrí...), la majoria ho van fer al llarg del segle XVIII. Pel que fa a Sant Martí d'Arenys, tot i algunes anotacions disperses, el registre sistemàtic en volums específics no es va encetar fins a l'any 1758.⁵

Malgrat aquest endarreriment en el registre d'albats, el fet que un dels ingressos econòmics més importants que tenien els obrers fos el dret de terratge o de sepultura va motivar que a Sant Martí d'Arenys, ja des de l'any 1511, tot i que de manera esporàdica, es portés un control dels oficis de defunció, tant de cossos com d'albats.⁶ Aquest registre dels ingressos dels obrers es va portar entre el 1511 i el 1582, i la informació que ens aporta, tot i ser força fragmentària, té un gran valor, ja que cobreix un període (1511-1567) per al qual no tenim llibres de defuncions. Al mateix temps, la sèrie més completa de les anotacions dels obrers (1561-1578) ens servirà per avaluar la importància dels albats en les defuncions globals.

Any	baptis.	Cossos	albats	Total	llibre 1	defuncions
1511		9	9			
1527		1	8			
1529		–	19			
1532	26	4	11			
1534	17	5	3			
1544	–	–	3			
1547	–	–	6			
1554	34	6	11			

⁵ FORN, 1992.

⁶ AHFF: Llibre de l'Obra, 1510. Còdex 208.

1555	40	–	7			
1557	28	12	8			
1561	40	15	29	44		
1562	42	15	6	21		
1563	41	8	18	26		
1564	–	12	8	20		
1565	36	8	22	30		
1566	45	8	13	21		
1567	52	–	–	–		10
1568	57	4	20	24		8
1569	60	16	14	30		12
1570	46	19	21	40		15
1571	65	28	23	51		29
1572	46	39	26	65		18
1573	50	11	17	28		30
1574	68	25	46	71		9
1575	67	–	–	–		13
1576	22	–	–	–		10
1577	32	21	13	34		3
1578	34	3	13	16		2
Total	237	(45%)	289	(55%)		

Per al període 1511-1557, tot i mostrar una notable quantitat d'albats, no ens atrevim a extreure cap conclusió, atès el caràcter fragmentari de les fonts. La sèrie més completa (1561-1578) ens mostra una alta mortalitat d'infants: de cada 100 defuncions, 55 eren albats i 45 adults, fet que ens fa veure les limitacions de tenir en compte només els òbits de cossos. Aquesta alta mortalitat d'infants es va mantenir, i fins i tot incrementar, al llarg dels segles XVII i XVIII. Per al període 1759-1781, a Sant Martí d'Arenys, les dades són esgarrifoses: 511 defuncions d'adults (39%) i 788 defuncions d'albats (61%).⁷

⁷ FORN, 2019.

Aquesta sagnia permanent d'infants només es va poder compensar amb una alta natalitat, tot i el risc que comportava per a la mare en el moment del part, una prova de foc que moltes mares no superaven. El *Llibre de l'Obra* esmenta tres casos en els quals van morir la mare i l'infant. L'any 1571, va ser enterrada la muller de Quirze Lladó i un seu albat; aquell mateix any, es va enterrar la muller d'en Jordà i el seu albat; l'any 1572, va ser soterrada la muller de Pere Pasqual i un albat seu. Les dones encara no se les esmenta pel nom: elles eren només la mare, la muller, la filla o la sogra de l'home de la casa.⁸

Si ara comparem les 359 defuncions de cossos i albats recollides al *Llibre de l'Obra* entre el 1568 i el 1578, i les comparem amb les 125 que consten al *Llibre 1 de Defuncions* per al mateix període, veurem que el *Llibre de Defuncions* només recull una mica més d'un terç del total de defuncions. Aquesta comparació ens mostra com d'inexactes són les dades amb les quals treballem i com de limitades poden ser les nostres conclusions.

Exvot segle XIX

La mortalitat d'infants va ser un fre permanent al desenvolupament demogràfic i social a l'antic règim. El dessagnament demogràfic que suposava la pèrdua d'infants només es va poder compensar amb una forta immigració occitana, al llarg dels segles XVI i XVII.⁹ Els infants constituïen l'estrat més feble de la societat i les seves altes taxes de mortalitat constitueixen un indicador de les escasses disponibilitats econòmiques de les famílies, de l'escàs accés als aliments, de la medicina deficient, de la manca d'higiene..., unes condicions nefastes que no millorarien fins ben entrat el segle XX.

⁸ AHFF: *Llibre de l'Obra*, 1510. Còdex 208.

⁹ CAPDEVILA, ALEXANDRA Muntades. *Quan la terra promesa era al sud*. Premi Iluro 2013. Mataró: Fundació Iluro, 2014.

ABREVIATURES

AHFF - Arxiu Històric Fidel Fita, Arenys de Mar

BIBLIOGRAFIA

BUSQUETS I DALMAU, JOAN; NADAL I FARRERAS, JOAQUIM (1975). *Les possibilitats de la demografia històrica a les comarques gironines. Inventari dels arxius parroquials de la diòcesi*. Girona (Colecció de Monografias del Instituto de de Estudios Gerundenses. N. 4).

CAPDEVILA MUNTADES, ALEXANDRA (2014). *Quan la terra promesa era al sud*. Mataró: Fundació Iluro (Premi Iluro, 2013).

FORN I SALVÀ, FRANCESC (2019). "La població al segle xii a Arenys de Munt". *Arenys*, núm. 11 (juny del 2019).

FORN I SALVÀ, FRANCESC (1992). *Guia-inventari de l'Arxiu Parroquial d'Arenys de Munt*. Arenys de Munt: Parròquia de Sant Martí d'Arenys de Munt.

GELIS, JAQUES (1989). "La individualizació del niño". ARIÈS, P.; DUBY, G. *Història de la vida privada*, Vol. 3. Madrid: Taurus.

MARTÍNEZ BLANCO, CARMEN MARÍA (1991). *El niño en la literatura medieval*. Tesis UCM, 1991.

PINILLA, JOAN (2013). "Les condicions de vida de la infància a Catalunya a través dels segles". *Butlletí d'Infància* núm. 67 (maig del 2013).